

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

**ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ:
СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ,
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

Київ, Харків – 2020

УДК 374.7

ББК 74.4

О-72

ISBN

Рецензенти:

Сорочан Т.М. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії і освіти дорослих Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України;

Бідюк Н.М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практики іноземної мови та методики викладання Хмельницького національного університету.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 2 від 24 лютого 2020 року), Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 1 від 27 лютого 2020 року)

Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія / За заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокопенка. Київ, Харків : Інститут освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2020. 544 с.

У монографії здійснено аналіз освіти дорослих як чинника розвитку людського капіталу в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, розкрито особливості теорії та практики організації навчання дорослих в Україні та провідних країнах світу, визначено особливості андрагогічної науки та її значення для системи управління людськими ресурсами, окреслено тенденції професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогів та андрагогів, визначено освітні потреби різних категорій дорослого населення.

Монографія призначена для науковців, викладачів, аспірантів, усіх, кого цікавлять питання безперервного навчання та освіти дорослих.

Зміст

Передмова

8

Розділ 1. Освіта дорослих як чинник розвитку людського капіталу в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів

1.1.	Розвиток освіти дорослих на філософсько-педагогічних засадах андрагогіки (Ничкало Н.Г.)	12
1.2.	Праксеологічний підхід у підготовці менеджерів освіти в Інституті підвищення кваліфікації педагогічних працівників і менеджменту освіти (Черновол-Ткаченко Р.І., Прокопенко І.Ф.)	24
1.3.	Критеріальний аналіз понять «дорослість» і «дорослий учень» як базових категорій андрагогіки (Лук'янова Л.Б.)	28
1.4.	Освіта дорослих у контексті філософії неперервної освіти (Сагуйченко В.В.)	42
1.5.	Контекстний підхід до освіти дорослих: теоретичний та техноматичний аналіз (Вихрущ В.О.)	47
1.6.	Освіта дорослих як подолання бар'єрів: антропософський підхід (Іонова О.М., Партола В.В.)	57
1.7.	Освіта дорослих: основні фактори та перспективи розвитку в Україні (Фроленкова Н.А.)	62
1.8.	Освіта дорослих задля демократії (Загрішчук І.Д.)	68
1.9.	Competitive strength of educational services: factors, risks and perspectives (Garnyk L.P., Snihurova I.I.)	76
1.10.	Сучасні підходи до модернізації неперервної професійної підготовки фахівця (Олійник Т.О.)	86
1.11.	Організація навчального процесу в системі безперервного професійного розвитку (Товстяк М.М., Плужнікова Т.В., Краснова О.І., Краснов О.Г.)	92
1.12.	Самостійна робота як чинник професійного саморозвитку навчання дорослої людини (Товтин Н.І.)	97
1.13.	Неформальна освіта дорослих: розвиток соціально життєвих навичок (Пехота О.М.)	101
1.14.	Визнання результатів неформального та інформального навчання як актуалітет освіти дорослих (Аніщенко О.В., Прийма С.М.)	111
1.15.	Опанування базового рівня цифрової компетентності як засіб соціалізації дорослих (Кириченко І.Ю., Москаленко О.В.)	118

Розділ 2. Теорія та практика організації навчання дорослих в Україні та провідних країнах світу

2.1.	Розвиток людського капіталу в системі корпоративної освіти (Банім О.В.)	124
2.2.	Форми та зміст освіти дорослих (Комісова Т.Є., Коваленко Л.П.,	129

10. Nuninger W., Chatelet J. Handbook of Research on Operational Quality Assurance in Higher Education for Life-Long Learning. Hershey: IGI Global, 2019. 406 p.

11. Sample of EOMS implementation (ISO 21001:2018): official website. URL: <https://www.iso.org> (retrieved 4 February, 2020).

12. Westcott, R. The Certified Manager of Quality: Organizational Excellence Handbook, 4th Edition. Milwaukee, Wisconsin: ASQ Quality Press, 2013. 688 p.

1.10. Сучасні підходи до модернізації неперервної професійної підготовки фахівця

Олійник Т.О.

Тенденції розвитку відкритої освіти дозволяють реалізувати гнучкий підхід до підвищення якості людського капіталу протягом життя, гармонізації трансформаційних процесів щодо значущості особистих якостей та позитивних зрушень у свідомості людини при переході до суспільства знань. Більшість вишів, що послідовно «шукають» ефективні рішення щодо підвищення якості процесів підготовки фахівців, розробляють комплексні інноваційні заходи у різноманітний спосіб. Це відбувається відповідно до Цілей сталого розвитку, які мають бути реалізовано до 2030 року, що, очевидно, диктує сучасні зміни освітнього ландшафту та посилення уваги до неперервної професійної підготовки освітян.

Однією з визначальних тенденцій у формуванні цілісної ефективної освітньо-наукової системи розвинених країн є рух за відкриті ресурси для підвищення якості неперервної освіти дорослих. Зокрема, суттєво збільшилися темпи оновлення загальних і професійних знань у Великобританії, що обумовило професійне навчання фахівців на 90 % підприємств різних видів діяльності, а в країнах Північної Європи – понад третини дорослих задіяні в різноманітних формах навчання протягом життя. Зрозуміло, що неперервна освіта в Європі та на міжнародному рівні стає одним з основних складників цілеспрямованої політики і розповсюджується не тільки на сферу освіти, але й на соціальне забезпечення, економічне зростання тощо. Це підтверджено протягом останніх років результатами провідних конференцій ЮНЕСКО та ICDE (Дублін, 2019), OER (Берлін, 2018), EUA та EADTU, а також самітів Париж (2018), Ліллекхаммері (2019) та інших зацікавлених стейкхолдерів для обговорення нагальних проблем.

Зрозуміло, йдеться не тільки про рівень цифрової грамотності молоді та дорослих, наприклад, Гаазька декларація як один із кінцевих результатів проєкту MOONLITE зосередила увагу на темах, що стосуються способів, яким MOOCs можуть підтримувати біженців (та інших уразливих груп), мігрантів та студентів у їхньому доступі до вищої

освіти та зайнятості. Ця підтримка може набувати форми різних допоміжних шляхів та сценаріїв навчання, які були досліджені та проаналізовані партнерами проєкту у відповідних вишах. Водночас ця декларація виходить за межі сфери спрямованості проєкту щодо підтримки біженців, мігрантів та студентів, а розглядає масштабні питання, пов'язані зі значенням відкритих ресурсів та MOOCs для соціального залучення та соціальних змін.

Водночас Національна стратегія Ірландії 2019-21 визнала, що для все більш наполегливої підтримки розвитку політики та практик відкритої освіти в закладах вищої освіти потрібна як підтримка індивідуальної відкритої практики, так і прихильність до відкритості на програмному, інституційному та національному рівнях. Відкриті ресурси Національного форуму [14] містять 17 курсів професійного розвитку з відкритим доступом, пов'язаних із Рамкою професійного розвитку та заходами відповідно до ліцензії Creative Commons (CC BY).

Наприклад, Саміт «Відкрите освітнє лідерство», який у 2018 році зібрав лідерів різних рівнів онлайн навчання та відкритої освіти вищих закладів освіти працював за двома паралельними напрямками: (1) обговорення ключових принципів і положень відкритої освіти (форми, можливості, рекомендації, політика, бізнес-моделі, асоціації викладачів) та (2) створення дорожньої карти ініціатив учасників щодо відкритої освіти відповідно до цілей сталого розвитку ООН та регіональних потреб. Серед організаторів головував Міжнародна Рада з Відкритої та Дистанційної Освіти (ICDE) – ключовий партнер ЮНЕСКО, яка вже відзначила 80-річчя діяльності. ICDE – це динамічна платформа для співпраці з інновацій і розвитку, яка складається провідних регіональних дійових осіб та фахівців дистанційної освіти (зокрема, вищих закладів освіти, мереж та систем). Провідні напрями діяльності ICDE присвячено ефективним засобам, способам, технологіям онлайн, відкритого та гнучкого навчання, що визначає якісні зміни в освіті, захист доступу, рівності навчання для людей усього світу.

Безперечно, значущість другої частини форуму обумовлено залученням учасників у інноваційний спосіб до розроблення дорожньої карти з відкритої освіти, що презентує ініціативи та окреслює практичні результати, зокрема: (1) представлення конкретних шляхів і засобів, (2) координацію та інтеграцію окремих ініціатив у регіональні як синтез потенціалів; (3) аналіз дорожніх карт для визначення загальних тем, проблем та можливостей; (4) стратегічні рекомендації щодо прискорення реалізації відкритої освіти в глобальному масштабі задля вагомих результатів через співпрацю.

Розроблені в такий спосіб програми відображають різні аспекти ініціатив з відкритої освіти, у тому числі ті засоби, що вже створюються або використовуються, зокрема, операційні процеси та підходи, переваги та цінні пропозиції, як визначення людей та громад для залучення. Ці програми розпочинаються з наявної ініціативи, а потім намічають та

реалізують плани на найближчі два роки, що передбачає розповсюдження та повторне використання іншими учасниками цих засобів відкритої освіти. З огляду на це створення карт може містити використання ресурсів, стратегії, людей чи спільнот, результати досліджень тощо.

Крім проєктів провідних національних вишів, існують продуктивні розробки інших освітніх спільнот [13, 18], що спрямовані на забезпечення мережі якісної, доступної освіти всім і кожному, зокрема, Commonwealth of Learning, WikiEducator, Connected Learning тощо. Провідні університети, що зацікавлені у розвитку якісних наукових досліджень [21], сьогодні приєднуються до відповідних професійних мереж, зокрема:

- OERu (Університети Відкритих Освітніх Ресурсів) – це ініціатива з низькою вартістю, низьким ступенем ризику, але з високим рівнем впливу, що була відзначена ЮНЕСКО. Безперечно, партнери мають можливість скоротити витрати та час, необхідний для створення якісних онлайн курсів у процесі соціальної інтеграції. Водночас вони використовують можливість урізноманітнити навчальні плани економічно ефективним способом.

- EADTU (Європейської Асоціації Університетів Дистанційної та відкритого Навчання), що реалізує проєкти з віртуальної мобільності [18; 19] на основі впровадження MOOCs відкритих університетів.

- EDEN (Європейської Мережі Дистанційної Освіти), що реалізує деякі ЄС проєкти з розвитку цифрової освіти, переважно у власних вишах.

Безперечною перевагою відкритих освітніх ресурсів є те, що вони [1, с.11] є в загальному доступі, випускаються під відкритою ліцензією, модифікуються та поширюються з мінімальними обмеженнями або зовсім без обмеження. Це дозволяє підвищити якість освіти та наукових досліджень відповідно до проблем Цілей сталого розвитку, найбільш популярними серед яких є ресурси платформ Європеана, Google Art Project, Microsoft («Час коду»), TED conferences, освітні канали Youtube, Open Culture, OperaVision, Digital Concert Hall, мінікурси Європейської Академії шкільної мережі, Discovery та ін.

Таким чином, спостерігаючи за бурхливим розвитком засобів цифрового навчання та враховуючи пріоритети сучасної освіти, зрозуміло, завдання провідних вишів полягає в сприянні того, щоб кожний викладач був озброєний такими засобами підтримки індивідуальної освітньої траєкторії студентів [5, с. 87], що дозволяють у найкращий спосіб реалізувати власний вибір відповідно до розвитку потенціалу. Отже, стає очевидною актуальність відкритих ресурсів і MOOCs у професійному становленні викладачів-початківців [2; 13], зокрема в опрацюванні досвіду тьютора, фасилітатора, лідерської позиції щодо реалізації інноваційних підходів до сприяння

зацікавленості, ініціативи та діяльного залучення кожного засобами цифрових технологій.

Критичний огляд освітнього ландшафту щодо розв'язання проблеми розбудови освітнього середовища, яке гарантує якість освіти [11; 17], свідчить на користь тих академічних спільнот, для яких характерні широкі дискусії щодо використання відкритих ресурсів і практики як ключової передумови впровадження ефективних механізмів багатьох процесів. У такий спосіб актуалізується необхідність ґрунтовних змін [7, с. 50], що стосуються всієї системи. Це передусім відбивається на ціннісних засадах громади вишу [10]: академічної свободи, доброчесності, суспільної відповідальності за освітні інновації, сприяння доступу, справедливості та освіти для всіх.

Особливу увагу освіта приділяє тим ресурсам, що вивчають проблеми опанування навичками критичного мислення [6, с. 162] та цифрового громадянства: цифровий етикет, цифрова грамотність, цифровий доступ, цифрова безпека, цифрові права і обов'язки тощо. Зазначимо, що для ефективної розбудови інноваційного інклюзивного середовища деякі виші використовують власні освітні ресурси з розробками на основі відкритих освітніх ресурсів (OER), у тому числі масових відкритих онлайн курсів (MOOCs) на платформах Coursera, FutureLearn, Class-Central, EdX, EMMA, Alison тощо. Інтеграція відкритих ресурсів в освіту обумовлена необхідністю вдосконалення цифрової підготовки освітян як компетентної особистості у ставленні до життя в цифровому суспільстві [13]. Водночас розгляд проблем реалізації компетентнісного підходу [10, с. 3] переконує в необхідності розв'язання питань формування компетентної особистості з позицій її багатовимірності, актуалізації світоглядної компетентності як визначального чинника загальної компетентності [4, 12], обґрунтовує концептуальну модель соціалізації та актуалізації особистості студента як дієвого чинника розвитку вищої школи [8, с. 7]. Крім того, в умовах суспільних трансформацій аналіз провідних ідей становлення особистості педагога визначає необхідність виняткового опікування колегіальними моделями лідерства, що засновано на цінностях, залученні, участі [3; 9].

Безперечно, особливості розповсюдження системи відкритої освіти пов'язані з педагогічною підготовкою більшості учасників до розробки змішаних курсів та реалізації віртуальної мобільності, що дозволило впровадити загальну рамку мікрокредитування (CMF), яка використовує Європейську рамку кваліфікацій EQF (та інші національні кваліфікаційні рамки визнаних університетів) для надання високоякісних курсів та присудження академічних кредитів за таких умов: (1) загальне навантаження (або час навчання) 100-150 годин, зокрема перегляд і завершення підсумкової оцінки; (2) відповідає 6 або 7 рівням в EQF або еквівалентних рівнях у національній кваліфікаційній системі визнаного вишу; (3) забезпечує підсумкову оцінку, яка

присуджує академічний кредит, або безпосередньо після успішного закінчення мікрокредитування, або через визнання попереднього навчання після зарахування студентом на курс визнаного університету; (4) використовує надійний метод підтвердження ідентифікації оцінки, який відповідає політиці визнаного університету та/або активного застосовується на платформах, уповноважених використовувати СМФ; (5) забезпечує стенограму, яка визначає результати навчання для мікрокредитування, загальної кількості навчальних годин, рівня EQF та кількості зароблених кредитних балів.

СМФ має на меті сприяти розвитку кваліфікації, яка б краще відповідала потребам сучасних студентів у будь-якій точці світу. Рамка допомагає здобувати знання та навички на рівні вищої освіти безперервно, що відповідає способу життя працюючих вчителів та пристосована до їх інтересів та потреб. Це також дозволяє безперешкодно визнавати навчання до присудження формальної кваліфікації. Ураховуючи, що основним завданням сучасної освіти є допомога в самореалізації через створення умов для фізичного, психічного, духовного та соціального розвитку людини, програми курсу розробляються відповідно до комплексного підходу, що забезпечує соціально-педагогічну підтримку вирівнювання можливостей особистості. Без сумніву, з огляду на ідеологію сталого розвитку освіти, що здобувається в зазначених умовах, стає інструментом удосконалення суспільних моделей, а сучасні дослідження опановуються засобами мережі Інтернет як нової системи соціально-педагогічної взаємодії.

Література

1. Биков В.Ю. Відкрите навчальне середовище та сучасні мережні інструменти систем відкритої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 2010. С. 9–16. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/1159/>
2. *Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я : монографія* / Ю.Д. Бойчук, О.С. Бородіна, О.М. Микитюк ; Харк. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. Х. : Іванченко І.С., 2015. 140 с.
3. Калашнікова С. *Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти* : навчальний посібник К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. — 48 с.
4. Коммерс, П. *Международная магистерская программа ИИТО ЮНЕСКО «ИКТ в профессиональном развитии учителей»*. М. : ЮНЕСКО, 2013. 80 с.
5. Олійник Т.О. Використання інформаційно-комунікаційних технологій для оцінювання рівня навчальних досягнень студентів ВНЗ. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2014. Т. 42, вип. 4. С. 85–93.
6. Олійник Т.О. Модель розвитку критичного мислення через читання та письмо. *Теорія та практика змішаного навчання* : монографія. Харків: «Міськдрук», НТУ «ХПІ», 2016. С. 148–168.

7. Прокопенко І.Ф. Розвиток інноваційної педагогічної освіти як пріоритетний напрям модернізації національних систем підготовки освітянських кадрів у ХХІ ст. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 2013. №1. С. 48-55.

8. *Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні : інформаційно-аналітичний огляд / укладачі: Калашнікова С., Добко Т., Золотарьова І. та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2015. 84 с.*

9. Романовський О. Г., Гура Т. В., Книш А. Є., Бондаренко В. В. *Теорія і практика формування лідера : навчальний посібник* Харків, 2017.

10. Brown, M., Hughes, H., Keppell, M., Hard, N., Smith, L. (2015). Stories from Students in their First Semester of Distance Learning. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 16(4), 1-17.

11. Cronin, C. (2017). Openness and praxis: Exploring the use of open educational practices in higher education. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 18(5).

12. Daniel, J. Innovative forms of Quality Assurance for Innovative Programmes. *Conference Proceedings «The Online, Open and Flexible Higher Education Conference»*. P.103-111.

13. Downes, St. (2011) *The Role of the Educator* URL :: <https://www.downes.ca/cgi-bin/page.cgi?post=54312>

14. National Forum for the Enhancement of Teaching and Learning in Higher Education, «Introduction to Open Educational Resources (OER) & Open Licensing». *Teachingandlearning.ie*, Published November 5, 2019.

15. Ní Shé, C., Farrell, O., Brunton, J., Costello, E., Donlon, E., Trevaskis, S., Eccles, S. (2019). *Teaching online is different: critical perspectives from the literature*. Dublin: Dublin City University. URL : <https://openteach.ie/wp-content/uploads/2019/11/Teaching-online-is-different.pdf> Doi: 10.5281/zenodo.3479402

16. Ossiannilsson E., Williams K., Camilleri A. & Brown M. (2015) Quality models in online and open education around the globe. State of the art and recommendations. Oslo: International Council for Open and Distance Education (ICDE). URL : http://icde.typepad.com/quality_models/

17. Oliynyk T. O. Digital Technologies for Professional Development at H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. *Conference Proceedings The Online, Open and Flexible Higher Education hosted by the FernUniversität in Hagen Conference*, 29-30 October 2015. P. 270-276.

18. *Why Institutions Adopt MOOCs: Breaking Down Traditional Barriers or Reproducing Privilege?* / Mark Brown, Eamon Costello, Enda Donlon & Mairead Nic, Giolla Mhichil. URL : <http://www.slide-share.net/mbrownz/why-institutions-adopt-moocs-breaking-down-traditional>

19. Ubachs, G., & Henderikx, P. (2017). *EADTU Mobility Matrix Maastricht, NL: EADTU*. URL : <http://tinyurl.com/EADTU-mobility-matrix>
20. Brown, M. *The Learning Portfolio in Higher Education: A Game of Snakes and Ladders*. URL : <https://www.slideshare.net/mbrownz/the-learning-portfolio-in-higher-education-a-game-of-snakes-and-ladders>
21. Tait, A. (2017). *Doctoral Study and Research Degrees: Online and Distance Programmes*. URL : www.col.org

1.11. Організація навчального процесу в системі безперервного професійного розвитку

*Товстяк М.М., Плужнікова Т.В.,
Краснова О.І., Краснов О.Г.*

Розвиток усіх сфер суспільного життя суттєво вплинув на усвідомлення значення освіти дорослих. Навчання впродовж життя та саморозвиток стали необхідними для забезпечення успішного й якісного життя та подолання проблемних питань. Сьогодні існує певний дефіцит людських ресурсів, компетентність яких відповідала б сучасним вимогам. У зв'язку з цим необхідно приділяти постійну увагу вдосконаленню своїх знань. Це дасть змогу спеціалістам певної галузі набути нові компетентності або ж поглибити професійні навички.

У сучасних умовах інтегрування України у світову спільноту вимагає вдосконалення соціально-педагогічних умов виховання і навчання, впровадження ідей гуманістичної педагогіки та технологій орієнтованого на професійну діяльність навчання [10, с.122]. Ефективному вирішенню проблем гуманізації і демократизації українського суспільства, безумовно, сприятиме модернізація системи освіти в контексті європейських вимог, її структурне та змістовне оновлення. Згідно із Законом України «Про вищу освіту», Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні» здійснюється цілеспрямована робота з метою створення нової законодавчої та нормативної бази вищої освіти, оновлюються зміст, структура і методи навчання, впроваджуються в навчально-виховний процес вищих навчальних закладів міжнародні, галузеві стандарти підготовки фахівця.

Закон України «Про вищу освіту» визначає феномен вищої освіти як «сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти». Важливе місце в сучасному освітньому процесі посідає професійна підготовка спеціалістів – кваліфікованих кадрів, які вирішальним чином впливають